

О. В. Мажула,
аспірант, Університет митної справи та фінансів

КРИТЕРІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

О. Mazhula,
Postgraduate, University of customs and finance

CRITERISATION OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті надано характеристику поняттю "критеріїв", які використовуються під час аналізу економічної безпеки держави. Зазначено необхідність здійснення постійного моніторингу економічної ситуації та необхідності оперативного реагування. Також відмічено, що на законодавчому рівні затверджено методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки держави, які визначають відповідні порогові значення, та імовірні наслідки відхилення від цих показників. У процесі аналізу запропоновано розподілити критерії на дві групи та вказано на необхідність здійснення постійних досліджень щодо інституціоналізації критеріїв.

Article description provided the definition of "criteria" which is used in the implementation of economic security. It is noticed the need for monitoring of the economic situation and the need for prompt response. Also noted that legislatively approved guidelines for assessing the level of economic security that define appropriate limit values and the likely consequences of deviations from these indicators. During the analysis suggested criteria distributed into two groups and identified the need for continuing research on the institutionalization of criteria.

Ключові слова: економічна безпека, індикатор, критерій, граничні значення, критерізація, оцінка рівнів економічної безпеки.

Key words: economic security, indicator, criteria, limit values, criterisation, evaluation of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування сучасної економічної системи держави повинно становити собою сталий та упорядкований процес з урахуванням тенденцій та прогнозів розвитку світового економічного простору. Однак загострення політичної ситуації, економічної кризи, зростання невдоволеності населення, девальвація гривні, невдала валютна політика, відтік іноземних інвестицій, значне підвищення цін на послуги та товари першої необхідності для населення, загальне падіння макроекономічних показників країни, виробництво неконкурентоспроможної продукції, сировинна орієнтація експорту становлять собою сукупність факторів, які несуть в собі негативний вплив на механізм захисту національних економічних інтересів держави.

Подальше використання витратної економічної моделі, неефективні податкові реформи, збільшення податкового тиску на населення, відсутність стимулів до інноваційних процесів і динамічного розвитку нових

технологічних процесів підбивають конкурентоспроможність української економіки, унеможливають кардинальне підвищення рівня та якості життя суспільства, провокують посилення соціальної напруги, поширення протесних настроїв та спротиву суспільства.

Зазначені чинники разом із незадовільним станом системи забезпечення національної безпеки, поширенням корупції в державних органах влади перешкоджають розв'язанню нагальних проблем суспільного розвитку, сприяють політичній радикалізації, призводять до зростання екстремістських настроїв і рухів, що у стратегічній перспективі може створити реальну загрозу національному суверенітету і територіальній цілісності України [1].

Тому, безумовно основою стабільності та безперервного функціонування економічної системи та безпеки держави є формування необхідної та достатньої кількості критеріїв та індикаторів, які найбільш повно

та точно зможуть надати характеристику стану економіки на даному етапі розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням та аналізом проблеми гарантування економічної безпеки, визначенням її рівня та головних показників у сучасному світовому просторі займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені.

До таких дослідників варто віднести: Є. Терехова, О. Білоруса, С. Пирожкова, А. Арбатова, О. Кутукову, Е. Олейникова, Н. Потрубача, А. Прохожева, Т. Сиучеву, В. Сенчагова, З. Варналіза та ряд ін. У їхніх дослідженнях розглянуто головні критерії та показники, які використовуються в процесі здійснення оцінки рівня економічної безпеки держави та запропоновано методику розрахунку рівня економічної безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті: розгляд головних показників, які визначаються в процесі оцінки економічної безпеки держави та проблем, які при цьому виникають.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах активізації глобалізаційних процесів економічна безпека повинна гарантувати захист не тільки внутрішнього середовища країни, але й забезпечувати стабільність ведення зовнішньоекономічних операцій та сприяти зміцненню позиції держави на міжнародному рівні. Вона охоплює усі сфери економічного життя держави, визначає здатність економіки протистояти впливу негативних тенденцій як всередині країни, так і з зовнішнього середовища.

Головними ж складовими економічної безпеки у свою чергу є [5]: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна та фінансова безпеки.

Забезпечення стабільного взаємозв'язку між ними має забезпечити надійне функціонування механізму економічної безпеки та оперативне реагування на існуючі фактори загроз зовнішнього середовища.

У процесі розроблення та впровадження сучасних заходів та методів управління економічною безпекою держави важливо враховувати існуючі макро- та соціально-економічні показники розвитку та фактори, які мають на них як безпосередній, так і опосередкований вплив. При цьому дослідження індикаторів та критеріїв економічної безпеки має важливе значення.

Під індикатором економічної безпеки розуміють реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері [6]. Тобто індикатор є показником, що визначає наскільки ефективно здійснюється оперативне управління національними економічними процесами.

При виборі індикаторів стану економічної безпеки важливе значення надається рівню вразливості окремих сфер економіки, а також найбільшому ступеню впливу окремих дестабілізуючих чинників на реалізацію національних економічних інтересів. Вони обираються, виходячи з необхідності комплексної оцінки інвестиційної, інноваційної, фінансової, енергетичної, зовнішньоторговельної безпеки, соціальної, демографічної безпеки тощо [7, с. 11].

Саме за рахунок визначення головних індикаторів можливо досить адекватно сприймати існуючу систему соціально-економічних процесів, визначаючи їх рівень та вектор розвитку, проблеми, з якими стикаються в процесі регулювання, а також відповідність існуючих тенденцій національним інтересам та вимогам безпеки.

Кожною державою безпосередньо визначаються головні показники (індикатори), за якими буде здійснено оцінку реального рівня економічної безпеки держави. Україною також розроблено та затверджено наказом Мінекономрозвитку методику розрахунку рівня економічної безпеки (далі — Методика). Данюю Методикою [5] визначено понад 130 індикаторів та їх порогових значень. Їх розрахунок здійснюється як за рахунок статистичних даних, так і за рахунок проведення опитування респондентів.

При цьому важливе значення мають порогові значення, які становлять собою гранично допустимі межі коливань значень індикаторів. Значне відхилення від цих значень індикатора економічної безпеки може призвести:

- функціонування економіки держави у режимі розширеного відтворення;
- забезпечення прийнятного рівня життя населення;
- раціональну структуру зовнішньої торгівлі, стійкість фінансової системи, забезпечення наукового потенціалу та проведення інвестиційної політики;
- розвиток ринкової економіки в звичайних та екстремальних умовах;
- створення умов, які виключали б тінізацію та криміналізацію вітчизняної економіки [7, с. 12—13].
- погіршення міжнародних торговельних процесів, інвестиційного клімату, фінансових процесів;
- проблем в соціальній сфері;
- посилення негативних тенденцій суспільного розвитку [7, с. 11];
- тощо.

Отже, індикатори — це своєрідні параметри, за якими здійснюється аналіз та оцінка розвитку відповідних явищ, а також формується безпосереднє уявлення про подію та необхідність вжиття відповідних заходів.

У результаті дослідження відповідних індикаторів економічної безпеки держави встановлюються відповідні критерії.

Під поняттям критеріїв економічної безпеки визначають оцінку стану економіки з погляду найважливіших процесів, що відображають сутність економічної безпеки [8], дотримання відтворювальних пропорцій, розвиненість механізмів, відповідальних за економічне відтворення, наявність умов для еквівалентного обміну в економічній системі, здатність економіки зберігати критичний рівень суспільного відтворення в умовах критичного зменшення (припинення) поставок ресурсів або кризових ситуацій.

Критерій виступає певним параметром, за яким здійснюється відбір показників, які зможуть досить точно охарактеризувати рівень та стан економічної безпеки держави. За рахунок правильно розставлених пріоритетів у визначенні критеріїв та значень їх відбору визначаються найбільш важливі параметри, які можуть надати кращу оцінку економічній безпеці на даному етапі розвитку суспільства та національної економіки. У даному випадку варто відмітити, що критерії не є статичними, а змінюються відповідно до умов зовнішнього середовища.

При цьому доцільно було б розподілити критерії на дві групи.

До першої можна віднести так звані "постійні" показники, які завжди будуть присутніми при визначенні рівня економічної безпеки. Це такі, як: рівень ВВП, обсяги експортно-імпорتنних операцій, середній дохід на душу населення, грошова маса, зношеність основних засобів, обсяги іноземних інвестицій в економіку країни, науково-технічний потенціал, реальна та номінальна заробітна плата, споживчий кошик, рівень енергетичної залежності, обсяги споживання енергетичних ресурсів, довіра до банківської системи та ін.

Ці показники розраховують математичними методами на основі існуючих статистичних даних. Безумовно, враховуючи особливості української статистики, дані можуть дещо спотворюватися, але все ж вони більш-менш точно надають оцінку існуючим економічним процесам.

Другу ж групу становлять переважно критерії, які носять суб'єктивний характер. Їх наявність, оцінка та кількість від обраного підходу дослідження та можуть використовуватися або ні в залежності від ступеню їх вагомості. До таких можна віднести: оцінка проведених реформ у різних галузях промисловості, запровадження програм розвитку суспільства, морально-етичний та духовний розвиток, запозичення іноземних традицій та їх використання в побуті, доцільність використання міжнародних норм, стандартів та звичаїв тощо. Дані показники досліджують вплив закордонної культури на суспільство, а також потреби суспільства у відповідності зі змінами в поглядах на ті чи інші події. Безумовно вони носять тільки суб'єктивний характер, однак надають змогу оцінити погляди населення на одну проблему, але відповідно до розподілу на відповідні соціальні групи.

Критеріальна оцінка має охоплювати найважливіші сфери управління економічною безпекою держави. Однак увагу варто зосередити не тільки у напрямку галузей, котрі є відсталими та потребують значних трансформаційних перетворень, але й розвинутих, стратегічно важливих та конкурентоспроможних сфер господарської діяльності, котрі мають реальну можливість покращення економічного стану та фінансового клімату в суспільстві.

На сьогодні існує велика кількість підходів до визначення головних критеріїв економічної безпеки держави. Водночас жодну з них не можна вважати універсальною оцінкою, оскільки кожен з них ґрунтується переважно на суб'єктивному підході автора, його погляді на вирішення даної проблеми, а порогові значення не враховують ситуацію, яка склалася на даний момент часу та динамічність її розвитку.

Тому, на думку А.Арбатова, критеріальна оцінка безпеки включає в себе наступні оцінки:

- ресурсний потенціал та можливості його розвитку;
- рівень ефективності використання ресурсів капіталу та праці і їх відповідності рівню найбільш розвинутих країн, а також рівня, за якого загрози внутрішнього та зовнішнього характеру зводяться до мінімуму;
- конкурентоздатності економіки;
- цілісність території та економічного простору;
- суверенітету, незалежності та можливості протистояти загрозам;
- соціальній стабільності та умовам вирішення соціальних конфліктів [9, с. 28—42].

Критеріація безпеки полягає у ранжуванні позицій переліку за їх відносною важливістю, абстрагуванні від найменш визначальних елементів, оскільки врахувати всі фактори у будь-якому аналізі неможливо. Математично це виражається у наданні кожному показнику безпеки певної питомої ваги, вагового коефіцієнта, який застосовується при підрахунку агрегованих індексів безпеки [3]. При цьому все більшого значення вони набувають в умовах нестабільності національної економіки, проявах деструктивних процесів у суспільстві, життєздатності стратегічно важливих сферах промисловості та ін.

На думку вчених [8; 10], критеріальна оцінка економічної безпеки повинна розроблятися із урахуванням зовнішніх і внутрішніх тенденцій. До таких тенденцій вони відносять:

- економічну незалежність по відношенню до інших держав;

- можливість вільно розпоряджатися власним ресурсним потенціалом та здатність ефективного використання у процесі виробництва власних товарів та послуг;

- участь у міжнародному поділі праці та залученні у промисловість прямих та портфельних іноземних інвестицій;

- стійкість національних економічних систем до кризових ситуацій, які відбуваються на міжнародних ринках товарів та послуг;

- цілісності території та економічного простору, а також можливості захисту власних національних інтересів у всіх сферах державного управління;

- суверенітету, незалежності й можливості протистояння зовнішнім загрозам;

- соціальної стабільності та умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів, які найчастіше трапляються в районах з різними історично сформованими національностями;

- розроблення стратегічних та тактичних планів розвитку національних економік з урахуванням макроекономічних тенденцій;

- удосконалення та застосування сучасних методів виробництва в стратегічних сферах промисловості;

- оптимальна структура зовнішньої торгівлі;

- підтримка наукового та інноваційного потенціалу;

- рівень втручання у внутрішньодержавне управління та суверенітет країн-світових лідерів та ін.

На думку О. Кутукової [11], критерії економічної безпеки та їх оцінка не може виступати прямим керівництвом до дій, оскільки це потребує поетапного підходу до його реалізації у поєднанні з перебудовою економічної системи, створенням нових ринкових, управлінських інститутів з урахуванням перетворень у глобальному економічному просторі та динамічності явищ та процесів у часі.

Крім того, критерій встановлює певні рамки, вихід за які становить реальну загрозу для держави. Для кожного окремо взятого критерію розробляється власне порогове значення, яке залежить від багатьох факторів оточуючого середовища. Вихід за граничні показники може свідчити про наявність кризових тенденцій в державній економічній системі та сигналізувати про необхідність введення в дію заходів із упередження руйнації державної економічної системи.

Критерії, своєю чергою, описують і характеризують еволюцію відтворення ринку, рівень його кількісних і якісних параметрів. Найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що вся сукупність показників знаходиться у межах граничних значень [12, с. 83].

Граничні показники — це відповідні кількісні характеристики, які розробляються та встановлюються з метою упередження та виявлення загроз економічній безпеці. Тому встановлення граничних величин показників економічної безпеки, які свідчатимуть про деструктивний розвиток економіки, дозволить обмежити довільні оцінки економічної ситуації в країні. Завдяки інформації одержуваної з їх допомогою, можна оцінювати ефективність державної економічної політики, і вживати невідкладних заходів при перевищенні граничних рівнів [10].

Необхідно зазначити, що навіть вихід за межі устанавленого порогового значення не може свідчити про 100-% критичність ситуації в країні. "Живучість" економічної системи в першу чергу залежить від наявних резервів. За рахунок оперативного залучення останніх можливо швидко попередити наявність кризових ситуацій. Однак досить часто трапляється навпаки, коли з метою ліквідації негативних наслідків відбувається залучення резервів у вигляді кредитів від міжнародних кредитних установ. У даному випадку короткостроковий ефект не може замінити потребу у відшкодування залучених коштів у майбутньо-

му та зростання податкового навантаження на населення.

Водночас показники економічної безпеки держави є взаємопов'язаними. Так, наприклад, падіння макроекономічних показників у свою чергу може бути спричинене зростанням об'ємів "тінізованої" економіки, частки імпортних товарів та послуг на внутрішньому ринку, різкими коливаннями на валютному та інвестиційному ринку тощо. Крім того, при погіршенні макроекономічної ситуації погіршуються виробничі процеси, змінюється структура експорту, змінюється співвідношення між номінальною та реальною заробітною платою, зростає невдоволеність населення державною політикою уряду, що у свою чергу може призвести до негативних суспільних процесів.

Тому аналіз та формування граничних показників набуває вагомого значення. При їх розрахунку доцільно враховувати ряд факторів: існуюча економічна ситуація в країні, розробка стратегічних та оперативних планів реформування національної економіки та ефект, який планує отримати держава від проведення відповідних заходів, міжнародні тенденції, можливість залучення іноземних інвестицій у промисловість, розвиток перспективних галузей економіки, стимулювання молоді, розробка державних програм розвитку тощо.

Порогові значення критеріїв потребують постійного контролю та перегляду. Це в першу чергу пов'язано із тим, що державна економіка не є відокремленою від світової, а є її структурною частиною, на яку постійно впливають зовнішні фактори. Дія зовнішніх факторів і визначає вектор розвитку економічної системи, її переорієнтацію із однієї сфери в іншу, визначення тактичних та стратегічних векторів її розвитку. Тому частота перегляду граничних значень повинна залежати від стану економічної системи та етапу розвитку, на якому вона перебуває.

Однак, враховуючи тенденцію останніх років щодо спотворення статистики важливих макроекономічних показників, все ж можливо надати оцінку рівню економічної безпеки.

Так, рівень фактичних показників економічної безпеки держави на сьогодні свідчить про глибокі кризові процеси, що відбуваються всередині. Для держави ці процеси першочергово пов'язані із значним дефіцитом державного бюджету та нестабільністю валютного курсу. У зв'язку з цим уряд країни змушений вдаватися до "непопулярних" методів таких, як: впровадження нових податків і зборів на імпорт, підвищення ставок уже існуючих податків, зростання цін на комунальні послуги, кредитування МВФ, зростання податкового тиску на найменш захищені верстви населення тощо. Дані методи, у свою чергу, призводять до зубожіння населення, подриву довіри до влади, значної "тінізації" економіки, зростання обсягів контрабандних та контрафактних товарів, орієнтація на сировинний експорт, технічна та технологічна відсталість країни, нездатність протистояти зовнішнім загрозам тощо.

У результаті відбувається моральне старіння системи економічної безпеки, її неактуальність на даному етапі розвитку суспільства та держави в цілому, що в свою чергу потребує удосконалення та формування нових підходів до розрахунку індикаторів та критеріїв економічної безпеки держави. У даній ситуації перегляд граничних значень критеріїв потребує ретельного підходу. При цьому необхідно спиратися не лише на існуючі тенденції економічної ситуації, але й перспективи її покращення.

Водночас до недоліків під час розрахунку рівня економічної безпеки держави [12, с. 82] можна віднести:

— суб'єктивний підхід до кількісної оцінки рівня економічної безпеки держави, порівняння із отриманими значеннями сусідніх країн;

— неврахування динамічності процесів у часовому просторі, постійної зміни умов часового простору;

— визначення поточного стану економіки і досить частий вихід отриманих результатів за гранично допустимі межі;

— суб'єктивна оцінка одних і тих самих явищ респондентами, які відносяться до різних категорій суспільства

— тощо.

Динаміка структурно-інституціональних змін унаслідок циклічного розвитку економіки спонукає виникнення як стабільних, так і кризових етапів розвитку. Саме кризова ситуація актуалізує проблему удосконалення теоретико-методологічних основ оцінки рівня економічної безпеки на основі динаміки інтегрального показника [12, с. 86].

Вчені розробили велику кількість методів розрахунку оцінки рівня економічної безпеки держави. Для цього найчастіше використовується математичне моделювання, нормування порогових значень у відповідності із середньосвітовим показником.

При цьому можуть визначатися не лише гранично допустимі межі, але й оптимально можливі, тобто такі, за яких економіка держави отримує змогу розвиватися та забезпечувати необхідні умови для функціонування усіх складових ланок управління тощо. Однак при моделюванні використання середньостатистичних міжнародних показників не виступає гарантом ефективності оцінки критеріїв економічної безпеки держави. У даному випадку більш ефективним виступатиме досвід країн, які знаходяться на одному рівні розвитку, мають схожі традиції в управлінні державою, суспільний устрій, економіка є схожою за типом, економічні показники коливаються в однаковому діапазоні, географічне розташування є досить недалеким, міжнародні організації визначають їх як країни зі схожим економічним рівнем розвитку. Таким прикладом для України можуть виступати країни постсоціалістичного простору. Спільним у даному випадку можуть виступати: географічне розташування, відносно невеликий час незалежності, рівень економічного розвитку, нормативно-правова база, менталітет суспільства, традиції, взаємопов'язані між собою виробничі сфери, ринки збуту продукції, рівень науково-технічного розвитку тощо.

Якщо ж брати за базис порівняння промислово та економічно розвинуті країни визначення спільних рис розвитку буде невелика кількість, в той час як відмінностей можна визначити значно більше. Однак якщо ж країна є активним учасником міжнародних економічних відносин рівень економічного розвитку таких держав повинен виступати для країни певним еталоном, до якого потрібно прагнути та досягнення якого свідчитиме про ефективність державного управління, підвищення якості життя населення, стимулювання виробництва тощо. І при цьому ж необхідно не забувати про аналіз причин, що виступали головними факторами впливу на рівень державного розвитку та економічної безпеки держави.

Під час проведення оцінки рівня економічної безпеки у світовому економічному просторі використовується два підходи.

Перший полягає у використанні лише одного інтегрального показника, а другий — це система, яка складається із відповідної кількості встановлених показників. Використання державою лише одного підходу є неможливим. Так, у певній ситуації доцільно використовувати лише один показник, в іншій — їх сукупність. Однак частіше відбувається їх поєднання, коли спочатку здійснюється аналіз множини факторів, які потім узагальнюються та зводяться до одного. Цей показник повинен найбільш чітко визначити та охарактеризувати стан економіки.

Кожен із індикаторів, застосовуваних в економіці, визначає свій напрямок та надає змогу оцінити рівень та стан відповідної сфери. Однак, на нашу думку, використання такої значної кількості показників не надасть змогу точно оцінити та швидко відреагувати на зміни в оточуючому середовищі. Крім того, навіть вихід за граничні межі не надає змогу оцінити критичність ситуації. Такими яскравими прикладами є країни з розвинутими економіками. Оскільки при оцінці рівня економічної безпеки України дана кількість індикаторів є значною, необхідно виокремити найбільш важливі, котрі б змогли найбільш точно та повно надати оцінку існуючому рівню.

ВИСНОВКИ

Функціонування сучасної економіки неможливе без формування дієвої системи національної економічної безпеки. При цьому важливого значення набуває здійснення оцінки рівня економічної безпеки держави та вжиття усіх необхідних заходів, які сприятимуть підвищенню рівня захисту національних інтересів.

Для цього важливого значення набуває вибір необхідної кількості індикаторів та критеріїв економічної безпеки та визначення їх гранично допустимих значень. В умовах пост трансформаційних перетворень економіки, для України дане питання є досить важливим, оскільки від цього залежить наскільки ефективною є політика уряду.

Тому потребує подальших досліджень безпосередньо інституціоналізаційний процес даного явища та необхідність здійснення реформаційних процесів та впровадження нових дієвих заходів.

Література:

1. Указ Президента України від 12.02.2007 105/2007 "Про Стратегію національної безпеки України (зі змінами)" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>
2. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку [Текст]: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; керівник авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
3. Терехов Є. Економічна безпека держави та можливості її вимірювання / Є. Терехов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9753/3/Economic%20security%20of%20the%20state%20and%20possibility%20of%20its%20measuring.pdf>
4. Шевченко Л.С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування [Текст]: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 312 с.
5. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунків рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://document.uab.gov.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>
6. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm
7. Пирожков С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України [Текст]: С.І. Пирожков / За ред. ак. НАН України С.І. Пирожкова — К., НІПМБ, 2003. — 42 с.
8. Економічна безпека держави: навчальний посібник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/15970122/ekonomika/kriteriy_indikator_ekonomichnoyi_bezpeki
9. Арбатов А. Национальная безопасность России в многополярном мире / А. Арбатов // Мировая эконо-

мика и международные отношения. — 2000. — № 10. — С. 28—42.

10. Подмазко О.М. Вплив тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни / О.М. Подмазко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No4/142-151.pdf>

11. Кутукова О.С. Критерии и индикаторы экономической безопасности / О.С. Кутукова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/68.pdf>

12. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти [Текст]: монографія / А.М. Гуменюк. — К.: НІСД, 2014. — 468 с.

References:

1. President of Ukraine (2007), The Decree of the President of Ukraine "About the Strategy of National Security of Ukraine (with changes)", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> (Accessed at 14 March 2015).
2. Bilorus, O. H. Lukyanenko, D. H. (2001), *Khlobalizatsiya i bezpeka rozvytku* [Globalisation and Security Development], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Terexhov, Ye. (2012), "Economic Security of the State and the Possibility of Its Measurement", *Ekonomichnyi analiz*, [Online], no.11, available at: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9753/3/Economic%20security%20of%20the%20state%20and%20possibility%20of%20its%20measuring.pdf>, (Accessed at 10 March 2015).
4. Shevchenko, L.S. Khrytsenko, O. A. Makukha, S. M. (2009), *Ekonomichna bezpeka derzhavy: сутність та напрями formyvannya* [The Economic Security of the State: The Nature and Direction of Formation], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
5. The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), The Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine "On Approval of Guidelines Concerning Calculation of Economic Security of Ukraine", available at: <http://document.uab.gov.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>, (Accessed at 15 March 2015).
6. The Ministry Economic of Ukraine (2007), The Order of the Ministry Economic of Ukraine "On Approval the Methods of Calculation of Economic Security of Ukraine", available at: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm (Accessed at 21 March 2015).
7. Pyrozhhkov, S. I. (2003), *Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnya ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Guidelines for the Assessment of the Level of Economic Security of Ukraine], NIPMB, Kyiv, Ukraine.
8. *Ekonomichna bezpeka derzhavy: Navchalnyi posibnyk* [Economic Security Of The State: Textbook], available at: http://pidruchniki.com/15970122/ekonomika/kriteriy_indikator_ekonomichnoyi_bezpeki (Accessed at 2 March 2015).
9. Arbatov, A. (2000), "Russian National Security in a Multipolar World", *Mirovaya ekonomika i mezhdynarodne otosheniya*, vol. 10, pp. 28—42.
10. Podmazko, O. M. (2014), "The Impact of the Shadow Economy to Threats to Economic Security of the Country", *Ekonomika: realii chasu*, [Online], no. 4 (14), Available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No4/142-151.pdf> (Accessed at 03 April 2015).
11. Kutukova, O. S. (2012), "Criteria and Indicators of Economic Security", available at: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/68.pdf> (Accessed at 06 April 2015).
12. Khumenyk, A. M. (2014), *Bezpeka strukturno-institutynalnoi transformatsii ekonomiky rehkhiony: teoretichni osnovy ta prykladni aspekty* [Security Structural and Institutional Transformation of Regional Economy: Theoretical Bases and Applied Aspects], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.